

A HANG NÉMELY TULAJDONSÁGÁNAK TÖRTÉNETI VÁLTOZÁSÁRÓL

Vértes O. András

Az MTA Nyelvtudományi Intézete

Laziczius hangtulajdonságon az időtartamot, a hangerőt és a hangmagasságot érti (1944, 146 kk.). Fölvetődik azonban a kérdés, hogy a beszédhang minőségét miért ne lehetne a „tulajdonságok” közé sorolni, hiszen ennél jellemzőbb vonását a hangnak talán keresve sem találhatnánk. Persze ezt Laziczius is jól tudhatta, s nyilván tudta azt is, hogy a műszó megegyezés dolga.

Az említettekén kívül van a hangnak olyan tulajdonsága is, amelyet Laziczius nem említ. Ő ugyanis nem törekedett teljességre; alighanem ezt jelzi a témánkat tárgyaló fejezetében a határozott névelő elhagyása („Hangtulajdonságok”). Ilyen a hang éles vagy tompa volta, préselt jellege stb. Ez utóbbiak nem a 'potestas litterae'-t, nem a 'Laut'-ot, hanem a 'vox'-ot, a 'Stimme'-t érintik (a magyarban nem tehetünk ilyen különbséget: ezt is, azt is hanggal kell fordítanunk).

A hang Laziczius említette tulajdonságai közül mindegyiknek van nyelvi vagy beszédbeli szerepe (vö. i.m. 158 kk., 175 kk., 180 kk.), ő azonban a hangerővel kapcsolatosan csak a nyomatékot vizsgálta, a hangmagasságról szóló lapokon pedig csak a hanglejtést (valamint a dob- és füttynyelvet).

Kétségtelen, hogy a hangerőnek – hangsúlytól függetlenül is – van kifejezésbeli funkciója. A hangerő mint szupraszegmentális tényező igen sokszor emfatikus szerepű. Minden nyelvre kiterjedő banális szabályszerűség: az indulatosságnak, a dühösségnek a fokozódásával a hangerő is fokozódni szokott. (A kivételeket nem említjük.) Nyelvenként, nyelvjárásonként, társadalmi rétegenként azonban változhat a beszéd átlagos hangereje, a nyugodt s az indulatos beszédé is.

A nyelvek és társadalmi rétegek szerinti különbségekről már Jespersen is szólt (1932, 229–30); idézi Taine-t: „Les Anglais parlent extrêmement bas. Une société italienne, dans laquelle je me suis fourvoyé par hasard, m'a positivement assourdi; je m'étais habitué à ce ton modéré des voix anglaises.” W. Münchöt is említi, aki utal a társadalmi réteg és a hangerő közti összefüggésre (i.m. 230).

A hangfekvésnek és a 'Stimme' értelmű hang különféle színezeteinek is van kifejező funkciója.

A következőkben néhány hangtulajdonság történeti változásával foglalkozunk; főleg olyan változásokkal, amelyeknek vélhető lélektani és társadalmi okára, föltételére is rá tudunk mutatni.

1. Már Krúdy is megállapította, hogy volt olyan hangszínezet, amelyik a XIX. század óta kiveszett (vagy legalábbis kiveszében van). „Igen – írja – a tizenkilencedik században lehetett hallani ezeket a csodálatos hangokat, amelyekben a téli, fagyos káposzta recsegését éppen úgy meg lehetett hallani, mint az őszi mezőkön róka után nyargalászó vadászoknak ebeikhez intézett parancsszavait. Külön stúdium volt ez a hang, amely mindig valamely benső forradalmat, izzó indulatot fejezett ki, anélkül, hogy végeredményében mást mondott volna, mint feketekávé vagy egy pohár sört rendelt a pincérnél. Ha úgy gondoltuk: öklelt ez a hang, mint a bika sarva; kíméletlen, erőszakos, hóbortos

volt, mintha minden más beszédet vissza akarna fojtani, amikor ő megszólalt.... Ha úgy gondoltuk: megmosolyogtatott ez a hang, mint a komikus emberek hangja, akik mindjárt valamely hallatlan tréfát mondanak el...”

Ez a hang egyébként egy szolgálaton kívüli huszárcapitányé volt, aki „mindig úgy beszélt, mintha valakit meg akarna ölni”. (Krúdy Gyula: Régi pesti históriák. 1967, 361. Ez az írása 1925-ben jelent meg. Címe: Zubovics Fedor, aki Pesten is oroszlanokra vadászott.)

2. A dzsentrinek s a dzsentriskedőknek sajátosan rekedtes hangszínezete nem ment ritkaság számba, magam is ismertem. Ennek a rétegnyelvi hangszínezetnek megvoltát s az utóbbi évtizedekben való elmúlását tanúsítja Balázs János, Bolla Kálmán, Szabó Dénes, Szőke István és Wacha Imre szóbeli közlése (1978. február–márciusban). A gégész és hangművelő Polyánszky Tibor szerint sem szokásos korunkban az egykor dívó rekedtes, recsegő hangzású dzsentris beszéd (1978).

Rajeczky Benjamin a régebben divott dzsentris hangot préseltnek és rekedtesnek találja (szóbeli közlése 1978. március 22-én).

Mi a viszonya e hangszínezetnek a Krúdy említette recsegő hangéhoz? Nem tudjuk, hiszen csak pontatlanul tájékoztató metaforákra vagyunk utalva.

Fährmann nyilván német nyelvűekre vonatkoztatja azt a megállapítását, hogy van recsegő („schnarrend, rasselnd”) hangszínezet (1967, 187), amely nemegyszer a „Standesmundart” eleme.

Valószínűnek kell tartanunk, hogy az 1945 utáni társadalmi és politikai változás, pontosabban a dzsentrinek az eltűnése volt az oka az említett hangszín pusztulásának. Pusztulásának, de nem elpusztulásának. Mert egy-egy esetben találkozunk vele mint a tekintély hangjával (Rajeczky Benjamin, Szőke István és Wacha Imre szóbeli közlése; magam is tapasztaltam; a német viszonyokra vonatkozóan vö. Fährmann i.h.).

3. Egy-két adatom arra vall, hogy a köznyelvi női hangfekvés mélyült, s hogy az ugyancsak köznyelvi férfi hangfekvés magasabb lett. Elekfi László (szóbeli közlése) szerint a köznyelvi női hangfekvés az utóbbi évtizedekben kétségtelenül mélyült, Papp László, a Patrona Hungariae szerzetes leánygimnázium igazgatója, iskolájának énekpedagógusa szintén megállapította, hogy a női hang mélyült kb. 1950 után is (1970. IV. 1-i szóbeli közlése); megfigyelése 14–18 éves korúakra vonatkozik. Megemlítette, hogy misén a szöveg recitálása is nyilvánvalóan mélyült. Ez annyira feltűnt, hogy a tartományi főnöknő szövé is tette: van-e ezzel kapcsolatban valami teendő?

Az utóbbi évtizedben a férfi beszédhangja éppen nem lett mélyebb. A kitűnő hallású és jó megfigyelő Ferenczy Géza ezt a magasodást feltűnőnek mondja (szóbeli közlése 1968-ban). Ugyanő megemlítette, hogy régebben falun magas hangú bírót nem tudott volna elképzelni (1960).

Rajeczky Benjamin benyomása szerint a férfihang átlagosan a közép magas felé tolódott el (szóbeli közlése 1960-ban és 1978-ban).

Másokat – énekszakembereket és gégészeket – kérdezvén, többüktől a fentiekől eltérő nyilatkozatot hallottam: nincs tudomásuk hangmagasságbeli változásról. Igaz ugyan, hogy kijelentésük általában nem a változás tagadását jelentette, inkább csak azt, hogy tapasztalatuk nem erősítette meg a női és a férfihang változásáról fentebb mondottakat.

Nem volna érdektelen az átlagos hangmagasság tüzetesebb vizsgálata. Ha ugyanis

az átlagos magasságot illetően valóban közelebb került a női és a férfihang, akkor ebben a jelenségben is alighanem a nemek szociális szerepének változását kellene keresnünk.

Elgondolkoztató Montágh Imrének egy megfigyelése is: a /s/ és a /ʃ/ fonémának, valamint a megfelelő affrikátáknak az ejtése nemek szerint különbözik, de fiatal férfiak kiejtése már nem üt el annyira a nőkéétől, mint az ötven-hatvan éveseké. Ebben a változásban a „nemi magatartás” változásának a vetületét látja. (Montágh 1977.) (Lásd még Wacha Imre megjegyzését: V. Kovács–Wacha 1974, 164.)

Németországi vizsgálatok alapján a beszédhang átlagának némi mélyülését állapították meg (Herbst 1968, 161–4).

Azt is kell tudnunk azonban, hogy azonos nyelvjárásúakat és azonos társadalmi rétegbe tartozókat vizsgáltak-e. Ami az utóbbiakat illeti, érdekes Louise Kaisernak levélbeli közlése. Eszerint a szociális tényezők igen fontosak; ismeretes, hogy mélyebb azoknak az amerikai nőknek a hangja, akik különféle pozíciókba kerültek („[qui] sont entrées dans des fonctions diverses”); a hollandus egyetemi hallgatók („étudiantes”) mélyebb hangúak, mint a nem tanuló hollandus nők (Kaiser 1961. március 10-én kelt levele).

Moses szerint a második világháború utáni években majdnem minden amerikai színésznőnek mély hangja van („im letzten Jahrzehnt” – írja 1956-ban megjelent könyvében: 47).

Mint A. Pruszewicz lengyel foniáter, a virilizált női hangok szakértője velem közölte, Lengyelországban a mély női hang is divat, mely korlátozott számú követőre talált.

4. A dörgő hang divatjának vélhető pszichés, valamint társadalmi összefüggései a fentieknél nem kevésbé tanulságosak.

A tipikus dörgő hang mély, erős, igen sok felhangú mellhang. „Die Stimme der Autorität ist tief” – írja Moses, a hang személyiségi jegyeinek ismert kutatója (Moses 1956, 49). Megállapítása szerint a pedagógusok, ügyvédek, bírák, papok gyakran mély hangon szólnak, hogy autoritatív módon hassanak.

Ugyanő a mély hangban az apához való kapcsolódásnak, az apaképpel való azonosulásnak hatását vélte megtalálni, illetve konkrét esetben a mély hang hiányát az apához kapcsolódásnak, az apával azonosulásnak a hiányából vagy az apa gyűlöletéből magyarázta (i.m. 53, 105–6).

Mi a sorsa ennek a tekintélyt sugalló „atyai” hangnak?

Mielőtt felelnék erre a kérdésre, ismertetnünk kell Mitscherlichnek az atya nélküli társadalomról szóló nézeteit:

A modern technikai társadalomban az apának egykor vitathatatlan családi tekintélye már nincs meg, de az atya-modell általában is erejét veszítette. Ezzel összefügg a tekintélyek hanyatlása („Entleerung der Autorität), sőt – az introjekció és az azonosulás lényeges módosulása folytán – a fölttes én történeti változása is. Mindez – egybekkel – arra vall, hogy az atya nélküli társadalom felé haladunk. (I.m., passim.) (A példaképek, eszményképek gyengülését később magyar szerzők is megállapították: Szilárd–Farkasinszky 1978, 31–2).

Úgy vélem, hogy a fenségesnek stilisztikai – és általában esztétikai – kategóriája is inkább él a paternális társadalomban, mint az atya nélküli társadalom felé haladóban. A fenségesnek és vele kapcsolatban a tragikusnak háttérbe szorulása – legalábbis részben – az imént jellemzett folyamattal lenne magyarázható.

Ha a fentiek igaznak bizonyulnak, akkor a tekintélyt kifejező dörgő hang egy vagy néhány generáció előtt nagyobb jelentőségű lehetett.

Lássuk az adatokat! (Példáinkat majdnem mind a magyar nyelv készülő Nagyszótárának anyagából vettük.)

A papok hangjáról: „A prédikátor dörgedelmes hangon még hozzátette: Jaj és jaj a fajtalanságnak...” (1897: Kazár E.: Össze-vissza I, 41). – „A [prédikáló] pap erős bari-ton hangja... hol lágyan alászállva, hol dörgedelmesen [...]” (1896: Bársony I.: Vig világ 95). Ezek az adatok is talán a hangra (vagy arra is) vonatkoznak: „valamelly buzgó lelkű Pap az ollyatén élet mellett mennydörög” (1761: Nánásy Lovász J.: Imáds.titk. 161). – Az új grammatikának törvénye „szerént fog Magyar ország sok részeiben a' Protestans pap dörgegni chatedrájából” (1809/1895: Kölcsey: KazLev. IV, 339). – „A pap mennydörögős szavai után újra megzendültek az orgona sípjai” (1851: Jókai: Nagyenyedi Album 106). – A próféták is „mennydörögtek [...] régenten” (1786: Pétzeli: Henriás 94).

Az atya is mennydörögött: Jókai egy ízben külön kiemeli, hogy hőse „Nem mennydörögő atyai átokkal” [... tagadta ki a leányt] (Jókai XIII, 6). – Kisfaludyban is olvashatunk az atya hangjáról: „atyám haragba [!] gyúlt szemekkel | Bátyámra is dörögött: hah pártütő! (1830 e.: Kisfaludy K. Munkái X, 127).

De az ősök hangját is ilyennek képzelhették: „olyan mennydörögős hangon [...] szólítanak meg bennünket buzogányterhelt őseink” (1845/1870: Pákh A.: Életképek 45). A székely ősök egyike, Bágyon „szavatlan kése beszélni | Hogyha pedig kérdetve felelt, menydörgegni tetszett | Nyelve' nehéz szava” (Aranyos-Rákosi Székely 1823/1897, 91). A „párduczos Írnak” is „dörge vezéri szavával” (id. kiad. 102), s mikor Zágon bemutatatta áldozatát Haddurnak, „A sokaság zengő dörgéssel hangza az égre” (az id. kiadás függelékében, Aranyos-Rákosi kéziratából, 108).

Nemcsak a papnak, az atyának, az ősöknek, hanem olykor talán a lelkiismeretnek, a fölöttes énnak a szava is mennydörögött: „Lelkiesmérete... fogja... Fülébe menydörögni ezen fzőkat: annak te vóltál Oka” (1794: Kármán: Uránia III, 236).

Nem meglepőek ezek után Széchenyi István szavai: „kolomposnak, vezérszónok-nak, a magyarnál, mint keleti fajnál, melly a külsőségeken kap leginkább, mostanság csak olly ember való, ki széles, köpczös termetű, erős mint a bika, dörögő hangja megrezgetteti az ablakokat, elég dagálllyal tud beszélni, s akkora tekintéllyel bír, hogy aki mesz-sze vidékiől eljő és szemébe néz, akaratlanul kénytelen fölkiáltani: ez ám a hatalmas, a méltóságos, a királyi tekintetű magyar” (Csengeri 1851, 124).

Krúdy Gyula a tanúnk rá, hogy ennek a hangnak még a századfordulón is volt tekintélye: Boldogult úrfikoromban című regényében szól „egy bámulatosan dörögő, szinte emberfeletti hang”-ról, „amely karriert jelentett Magyarországon” (1929/1975, 1118-9). (Krúdyra Hartay Sándor barátom hívta föl figyelmemet.)

Két adat szembeállítására mintegy jelképe az évszázados változásnak: 1847-ben még azt írta Garay János, hogy „Mint az angyal végítélet napján, [...] vadját dörge Bánk bán” (Garay János: Bánk-bán. Az Árpádok. Pest 1847, 181); az ország nádora Katona tragédiájának 1970-i előadásában már „nem dörög” (Molnár Gál 1974, 348), s megszemélyesítőjének – Bessenyeinek – beszéde „egyre inkább a gondolat köntöse” lesz (i.h.).

Úgy vélem, hogy egyéb adataimat mellőzve is sikerült valószínűsíteniem a fentebb említett lelki és társadalmi változásnak a kapcsolatát a dörögő hang szerepének, jelentőségének a csökkenésével.

5. Legújabb korunk évtizedei a hang zeneiségét sem hagyták érintetlenül: az 1960-as, 1970-es években a hang zeneisége több műfajban és több beszédhelyzetben kisebb, mint egy-két generációval előtt.

Ezt több adatunk is igazolja:

Rajeczky Benjamin (1978) szerint a (katolikus) egyházi beszédnek sok felhangú, zengetett hangja éppen nem volt kivétel nélküli, újabban pedig a prédikáció közelít a párbeszéd (a beszélgetés) hangjához. Ennek a „zengetett” hangnak volt nem jól artikulált változata is (vagyis ebben a zenei elem még jobban uralkodott).

Posta Benjámin ferences szerint a hang zeneisége a ferencesek körében az öreg szónokoknál szokásosabb (szóbeli közlésének ideje: 1969 vagy 1970). Pfeiffer János hittudományi akadémiai tanár szerint a „csengő” (értsd: felhangokban gazdag) hang manapság háttérbe szorult (1970). Papp László, a Patrona Hungariae szerzetes gimnázium igazgatója és énekpedagógusa nemcsak azt állapítja meg, hogy az egyházi szónokok zenei hangja kevésbé szokásos, hanem azt is, hogy ezt a hangot már „nem is bírják az emberek” (1970). Simon Sándor piarista, a retorika egykori tanára megerősíti azt a nézetet, hogy a prédikáció hangja régebben gyakrabban volt zenei (a közlés ideje: 1969 vagy 1970). Hasonlóképpen: Mikesey Sándor (1970). Mint Benedek Sándortól, a pápai ref. teológia egykori szónoklattanárától hallottam, református papok hangja is egy-két nemzedék előtt inkább volt „zenei és éneklő”, mint manapság (1970).

A múlt század kiváló zenetudósa, Mátray Gábor szerint a világi beszédben (nevezetesen a díszbeszédben) „helyén lesznek a pompás, de nem túlzott zöngéjű zöngék, zöngítések [...], a teljes zöngéjű és pompás hang” (1861, 115); ugyanő hibának tartja, ha „az egyházi szónok megfelelkezik az illető érzést ahhoz illő érzelemzöngén kifejezni” (i.m. 178).

A hang „túlzott zeneiségét” a realista színjátszás úttörői már századunk elején (vagy még előbb is) kifogásolták (vö. Péchy 1958, 50). De Jászai Mari „zengő” beszéde „zenévé oldotta föl a legvadabb indulatokat” is (Gyergyai 1968^a, 32; vö. még: 30, 34), és Jászai stílusának nemcsak a színpadon volt hatása, hanem a mindennapi életben is (Gyergyai 1968^b, 148). Jellemző, hogy egy mai színésznő hangjáról már így írnak az 1960-as években: „A régi rádiósok azt mondták volna róla: mikrofonellenes [...], rekedtes-érdes, nem hajlékony és nem modulál [...]. Új bekezdés.] A rádiósok változtak meg közben? Azok is. De elsősorban megváltozott körülöttünk a világ [...]” ([Névtelen] 1962, 7).

Magam is azt tapasztaltam, hogy az elmúlt félévszázad folyamán csökkent a hang zeneisége, legalábbis ami a nyilvános előadásét illeti.

A zeneibb hang kategóriájába tartozik a „kiénekel”-nek, „teltebb”-nek mondott hang (Fónagy–Magdics 1967, 208, 216), s az is, amit Fährmann (1967, 186) „farbig-sonor, glänzend”-nek nevez; ez utóbbira az idézett német szerző mint az ember kitarulkozásának („Tendenz des Sich-Öffnens, u.U. des Sich-Verströmens”) jellemző hangszínezetére utal; ugyanő megjegyzi, hogy e hangszínezetet nagyobb garattágassággal képezzük (a garattágasságnak a vegetatív idegrendszerrel való kapcsolatára ld. Trojan 1952, passim és uő. 1975, passim).

Tüzetesebb vizsgálatot érdemelne a hang zeneiségét érintő változásoknak ízlésbeli, társadalmi és lelki háttere.

* * *

A hang fent tárgyalt tulajdonságainak is van tehát történetük, s ez beletartozik érzelmeink kifejezésének, az érzelmekeltésnek, általában az érzelmeknek a történetébe.

A magyar éneklés legújabbkori története – úgy látszik – szintén kapcsolatban van érzelmi világunk (kifejezésének) változásával. Hadd idézzem Kodály Zoltánt: „vesztett az előadás érzelmi tartalma, lírai hőfoka is. [...] Az öregek, különösen Erdélyben, egészen más gégebeállítással, a közönséges beszédétől elütő, megilletődött, ünnepi vagy derűs: egyszerűval sokféle hangszínnel énekeltek. [Új bekezdés.] A mai fiatalság éneke a beszédétől legfeljebb hangerőben különbözik” (Kodály 1967, 50).

Mindezek alapján a történeti hangtan a most alakuló történeti lélektan egyik forrása lesz. De a nyelvtörténet más területein – például a szótanban és a mondattanban – is termett egy és más, amit ez az új tudományág forrásanyagként használhatna; ennek bemutatása azonban meghaladja dolgozatunk célkitűzését.

Irodalom

- ARANYOS-RÁKOSI SZÉKELY Sándor: A székelyek Erdélyben. Kiadta HEINRICH Gusztáv. Budapest 1897. [RMkt. 1./ [Először a Hébe 1823-i kötetében jelent meg.]
- BALÁZS János szóbeli közlése 1978-ban.
- BENEDEK Sándor szóbeli közlése 1970-ben.
- BOLLA Kálmán szóbeli közlése 1978-ban.
- CSENGERI [!] Antal: Magyar szónokok és statusférfiak. (Politikai jellemrajzok.) Pesten 1851.
- ELEKFI László szóbeli közlése 1978-ban.
- FÄHRMANN, R.: Die Deutung des Sprechausdrucks. Bonn 1967².
- FERENCZY Géza szóbeli közlése 1960-ban és 1968-ban.
- GYERGYAI Albert: Jászai Mari. in: Színészarcok a közelmúltból. Szerk. ILLÉS Jenő. Budapest 1968^a, 27–36.
- GYERGYAI Albert: Varsányi Irén. in: Színészarcok a közelmúltból. Szerk. ILLÉS Jenő. Budapest 1968^b, 143–51.
- HERBST, L.: Untersuchungen zum physiologischen Hauptsprechtonbereich. Zur Problematik der Indifferenzlage der Sprechstimme. Wiss. Z. Univ. Halle XVII/5, 1968, 153–73.
- JESPERSEN, O.: Lehrbuch der Phonetik. Leipzig–Berlin 1932⁵.
- KAISER, L.: 1961. márc. 10-én kelt levele.
- KODÁLY Zoltán: A magyar népzene. Budapest 1976.⁷
- V. KOVÁCS Emőke–WACHA Imre: Kerckasztal-konferencia az r hangról. Gyógypedagógiai Szemle II, 1974, 163–8.
- KRÚDY Gyula: Régi pesti históriák. Színes írások. Budapest 1967. [„Zubovics Fedor, aki Pesten is oroszlanokra vadászott” című írása először 1925-ben jelent meg.]
- KRÚDY Gyula: A vörös postakocsi. Napraforgó. Kleofásné kakasa. Az útitárs. Asszonyosságok dija. Hét bagoly. Valakit elvisz az ördög. Boldogult úrfikoromban. Budapest 1975. [Ez utóbbi regénye először 1929-ben jelent meg.]
- LAZICZIUS Gyula: Fonétika. Budapest 1944.
- MÁTRAY Gábor: A rendszeres szavallattan alaprajza. Pesten 1861.
- MIKESY Sándor szóbeli közlése 1970-ben.
- MITSCHERLICH, A.: Auf dem Weg zur vaterlosen Gesellschaft. Ideen zur Sozialpsychologie. München 1963.
- MOLNÁR GÁL Péter: Izgága színház. Budapest 1974.
- MONTÁGH Imre: Az s és az s hang női és férfi kiejtése. [Kézirat.] 1978.
- MOSES, P.J.: Die Stimme der Neurose. Stuttgart 1956.
- [Névtelen, Berec Katalinról:] Rádió- és Televízióújság XI/44, 1962, 7.
- PAPP László szóbeli közlése 1970-ben.

- PÉCHY Blanka: Jászai Mari. Budapest 1958.
 PFEIFFER János szóbeli közlése 1970-ben.
 POLYÁNSZKY Tibor szóbeli közlése 1978-ban.
 POSTA Benjámín ferences szóbeli közlése 1969-ben vagy 1970-ben.
 PRUSZEWICZ, A. szóbeli közlése 1976-ban.
 RAJECZKY Benjamin szóbeli közlése 1960-ban és 1978-ban.
 SIMON Sándor szóbeli közlése 1969-ben vagy 1970-ben.
 SZABÓ Dénes szóbeli közlése 1978-ban.
 SZILÁRD János–FARKASINSZKY Teréz: Depresszív syndromák a gyermekkorban. Ideggyógyászati Szemle XXXI, 1978, 28–36.
 SZÖKE István szóbeli közlése 1978-ban.
 TROJAN, F.: Der Ausdruck der Sprechstimme. Eine phonetische Lautstilistik. Wien–Düsseldorf 1952.
 TROJAN, F.: Biophonetik. Mit einem Beitrag von G. TEMBROCK. Hrsg. u. vervollständigt von H. SCHENDL. Mannheim–Wien–Zürich 1975.
 WACHA Imre szóbeli közlése 1978-ban.

ON HISTORICAL CHANGES IN THE VOICE CHARACTERISTICS OF HUNGARIAN

by András O. Vértes

1. There used to be a tone of voice in Hungarian that has been extinct since the 19th century. References to it in contemporary literature prove its existence.
2. There has, or has almost, disappeared a hoarse kind of tone used by certain strata of Hungarian nobility and middle-class society; its disappearance is due, obviously, to social changes following 1945.
3. A stentorian voice (or „voix tonitruante” in French), rather common some generations ago and in the 19th century, often the expression of authority, can rarely be met with in speech today. The likely cause of this process is the changing of a paternal society in the direction of a „fatherless” one („vaterlose Gesellschaft”: Mitscherlich). The process may be associated with the falling into disuse of the stylistic or aesthetic category of the „majestic”.
4. Some data at our disposal seem to suggest that the fundamental tone of female (urban) speakers has become deeper during the past decades.